

ՀԱՅԴՈՒԿԻ ՀԱՎԱՔԱԿԱՆ ԿԵՐՊԱՐԸ
(ըստ Խ.Դաշտենցի «Ռանչպարների կանչը վեպի»)
Սիրուն Բաղդասարյան

բ.գ.թ., դոցենտ
ԱրՊՀ

Բանալի բառեր - Հայդուկ, հերոսական պայքար, ազատություն, տաքատ, բաճկոն, երդում, թուրքական բռնակալություն, Ավետարան, պաշտոն, մականուն

Հայդուկների պարտիզանական շարժումը ծնվեց թուրքական բռնակալության սաստկացող ճնշումների, նրանց իրավունքների և ազատության բացահայտ ոտնահարումների, 1896 թվականից սկիզբ առած պարբերական կոտորածների ազդեցության տակ:

Դարի հոգեբանական համայնապատկերի վրա պատկերված հայդուկներն ասես ոգեղենացած, մոնումենտալ հուշարձաններ լինեն, որոնց կողքով ընթերցողն անհնար է, որ անտարբեր անցնի: Ովքե՞ր են հայդուկները և ո՞րն է նրանց առաքելության նպատակն ու գործողությունների կերպը, նրանց հոգեբանությունն ու բարոյական նկարագիրը: Այս հարցերին սպառնիչ պատասխան տվեց գեղագետ Խ. Դաշտենցն իր «Ռանչպարների կանչը» վիպաբանում:

«Մասունցի Դավիթ» ժողովրդական էպոսից մինչև Դաշտենցի երկերն ընկած հեռավորությունը մարդկային կյանքի ավելի քան հազար տարվա պատմություն ունի: Այս ժամանակի մեջ մաքառած ու գոյատևած «էրգրի» մարդկանց կյանքում շատ բաներ են փոխվել, ավերվել ու կորուսվել, սակայն նրանց հոգու մաքրությունը, բարոյականության սկզբունքներն ու գործելու կերպը մնացել են անասա՛ն: «Էրգիրը» միայն կորուսյալ եզերք չէ, այն մարդկային խիղճ է, բարոյականություն, արդարամտության չափանիշ: Այս մասին Ջ.Ավետիսյանը գրել է «Էրգրի գաղափարը կրող մարդը չի կարող դավաճանել, խորամանկել, չի կարող չատել ու չսիրել: Անարդարությունն ու կեղծիքը էրգրի մարդկանց թշնամին է, էրգրի լեզուն ու երգը անեղծ է, քաղցրահունչ: Նրա մարդիկ ազգերի բարձր ու հավասար սկզբունքների վրա հենվող եղբայրության ջատագովներ են: Երեխայի պես անկեղծ են, անմիջական ու նաև՝ համատ, մեծի պես իմաստուն են և աշխարհանվեր, ինչպես Սանասարի որդին, թոռն ու ծոռը»¹:

Խաչիկ Դաշտենցի գլուխգործոցի՝ «Ռանչպարների կանչի» հերոսների ճակատագրերը տոհմի ու ազգի ճակատագրեր են, որտեղ մարդկային ճակատագիրը կաղապարված է ժողովրդականին:

«Հայդուկ» բառը հայկական կյանք մուտք գործեց անցյալ դարի վերջին տասնամյակներում՝ թուրքական դաժան լծի դեմ պայքարի ելած մարտիկ նշանակությամբ: Այն փոխ է առնված բալկանյան ժողովուրդների պատմական փորձից, նույն իմաստով գործածական է հատկապես Բուլղարիայում և Հարավսլավիայում: Հայդուկ գրական փոխառությանը զուգահեռ հայկական կյանքում գործ են ածվել «կաչաղ», «ֆիդայի»-ժողովրդական մտածողությամբ իմաստավորված բառերը, որոնք ծագում են *ավազակ*, ապստամբ, անձնագրի բառերից: Թուրքական տիրապետության

¹ Ջ. Ավետիսյան, Նորագույն գրականության գարգացման միտումները, Երևան, 2003թ., էջ 152:

դեմ ուղքի ելած հունական ժողովրդական վրիժառուններին նույնպես ավագակ էին անվանում: Մեծանուն վիպասան Րաֆֆին մտադիր էր «Կայծերը» վերնագրել «Հայդուկներ» և վեպի առաջին տպագրության սկզբում տեղադրել է մի փոքրածավալ, բայց ուշագրավ առաջաբան «Հայդուկներ» վերնագրով, որը հայ իրականության մեջ տվյալ պատմաքաղաքական երևույթի թերևս միակ խոր և բնորոշ գնահատականն էր. «Հայդուկը բնական արտահայտությունն է բռնակալության լծի տակ ճնշված, հարստահարությունից տանջված և յուր մարդկային բոլոր իրավունքները կորցրած ժողովրդի կյանքի, -գրում է Րաֆֆին: -Հայդուկը ստրուկի բողոքն է իշխողի բարբարոսության դեմ... Հայդուկը հասարակ ավագակից որոշվում է գլխավորապես նրանով, որ նա ոչ թե հափշտակության ազահությունից դրոշված կամ հանգամանքներից ստիպված է գործադրում իր արյունահեղ արիեստը, այլ նրա սրտի հետ կապված է խորին ազգային զգացմունք և ազատության բաղձանք»¹:

Արևմտյան Հայաստանի աշխատավոր ժողովուրդը ընդունակ էր հերոսական պայքարի՝ հանուն ազատության, սակայն նա զուրկ էր պայքարի տեսականորեն մշակված ծրագրից, աղոտ պատկերացում ուներ ստրատեգիայից ու տակտիկայից: Բացի դրանից չկար որևէ առաջադեմ կազմակերպություն, որ կարողանար գլխավորել ժողովրդական այդ ինքնաբերական շարժումը: Հայդուկի հավաքական կերպարի մասին որոշակի պատկերացում ընթերցողը կազմում է Անդրանիկի և Մախուրուտոյի կյանքի ու գործի մասին կարդալով, չնայած մյուս հայդուկների կերպարները նույնպես ունեն հատուկ ֆիդայական գծեր: Վիպագրում տեղ են գտել բազմաթիվ հայդուկների կերպարներ՝ Արաբոն, Աղբյուր Սերոբը, Սոսեն, Անդրանիկը, Գևորգ Չաուշը, Սպաղանաց Մակարը, Հրայր Դժոխքը, Սմբատը, Գալեն, Չոլոն, Մորուք Կարոն, Արծիվ Պետոն, Կայծակ Անդրեասը, Տեր Քաջի Աղանը, Կոտո Հակոբը, Լաճկանցի Արթենը, Առջա Ջորիկը, Ալադին Միսակը, Սեյդո Պողոսը, Արտոնքա Ջնդոն, Մոսե Իմոն, Բամբակու Մելոն, Փեթարա Մանուկը, Շենիքցի Մանուկը, Փեթարա Իսրոն, Թաղեն, Կուրավա Շոնոն...

Ընդհանուր տպավորությունն այն է, որ Դաշտենցը վիպագրի հիմնական հատվածներում կարողացել է լայնորեն բացահայտել ու իմաստավորել հայդուկ-պարտիզանների սոցիալական և հոգեբանական վարքագիծը: Հասկանալի է, որ դա սոցիալական մի բարդ, պատասխանատու աշխատանք է, որը պսակվել է հաջողությամբ: Կերպարի անհատականացման գաղտնիքը հեղինակի կարողությունն է՝ վիպական դեպքերի զարգացման ընդհանուր շղթայի մեջ, կոնկրետ իրավիճակներից ելնելով, պատճառաբանել անձի հոգեբանական կողմնորոշումները: Հայդուկների կերպարներն անհատականացված են. այս մարդիկ ինքնատիպ են ամեն ինչում: Սովորական մարդն իր արատներն ուզում է թաքցնել ուրիշներից: Հայդուկը ոչինչ չունի թաքցնելու ոչ մեկից: Կարծես կուսական բնությունը մարդկային այս տիպը ներկայացրել է իր իսկ կերպարանքով՝ անխաթար, ազնիվ, անաղարտ, կուսական ներաշխարհով: Ու այս ամենը կատարվում է ընթերցողի համար աննկատ, աստիճանաբար:

Հայ ֆիդայիների հետ թուրքերի դեմ կռվում էին նաև քրդեր, ասորիներ, թուրքեր. «Հայ ազատագրական շարժմանը մասնակցում էին շատ ասորիներ, քրդեր, թուրքեր և այլ ժողովուրդների ներկայացուցիչներ: Քուրդ Մստոն և Ավդոն մի ժամանակ կռվել էին հայերի դեմ, իսկ հետո անցել նրանց կողմը և դարձել թուրքական կառավարության կատաղի թշնամիներ: Նրանք հերոսաբար կռվում և հայերին ազատագրում էին բազմաթիվ չարիքներից: Թուրքերի դեմ պայքարին մասնակցում էին նաև Վանի շրջանի

¹ Հայ ժողովրդական ռազմի և զինվորի երգեր, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., Երևան, 1989թ., էջ 29:

գյուղերից ասորիներ Գրեն, Սահակը, Խումնոշը և ուրիշներ: Ասորիները միշտ համերաշխ էին իրենց բախտակից հայերի հետ»¹:

Հայդուկները հագնում էին լայն տաբատներ և գույնզգույն բաձկոններ՝ կարմիր ու դեղին նախշերով: Գոտիներին ամրացնում էին կաշյա քառակապ փամփշտակալներ՝ պսակուն փամփուշտներով: Դրանք բողարկելու համար բոլորն էլ անխտիր հագած էին անթև աբաներ: Կողքերին կապած էին տասնոց մուգեր և դամասկոսյան կեռ դաշույններ: Գլուխները ծածկած էին արախչի կամ գդակ՝ մուգ կարմրավուն փուշիներով ոլորած: Յուրաքանչյուրը մի պայուսակ ուներ մեջքին կապած և մի ճուկան՝ ժայռերը մազլցելու համար: Նրանք ունեին պարտադիր կանոններ և չգրված, հաստատուն օրենքներ, որին հետևելը պարտադիր էր յուրաքանչյուրի համար: Այն հայ շինականը, երիտասարդը, ով ըմբոստանում էր բռնության դեմ և ցանկանում զինվորագրվել հայդուկային շարժմանը, սկզբում անվանվում էր «Ճնճղուկ», որը նշանակում է թափառիկ, *ոսոտտուն կյանք*: Նախ և առաջ նա պետք է ճարպիկ լինի, լավ ձի վարի, գենք գործածի, կարողանա ժայռեր մազլցել, լինի տոկուն, հաստատակամ, հավատարիմ իր ուխտին: Սուլթանի ոստիկանները բռնել էին ռես Խեչոյին և տանջելով ցանկանում էին իմանալ Աղբյուր Սերոբի և մյուս ֆիդայիների տեղը: Գյուղացու խորիմաստ պատասխանի մեջ բնութագրական շատ բան կա հայդուկի մասին. «Դրանք թռչուն են, էֆենդի՛, ինչպե՞ս բռնենք: Ֆիդային սահման չունի: Հարյուր աշիրի միջով կանցնեն, հազար սարով կզնան, կթառեն իրենց ուզած սարին: Վաղն էլ կթջեն-կերթան ուրիշ սարեր: Թագավորի ձեռքը երկար է, թող գնա բռնի» (էջ 43)²:

Կարմիր իրիցու տան «Կոճղեգ» ավետարանը, որ, Արաբոյի թամբից ընկնելով, կորել էր Բռնաչենի անտառում, գտել էր Տատրակ գյուղում ապրող մի անառակ կին, անունը՝ Ջնո, և հանձնել Մախլուտոյին, իսկ Մախլուտոն այն տվել էր Տեր-Փոթորիկին: Ու դրանից հետո հայդուկներն իրենց երդումը տալիս էին այդ գրքի վրա, մի սրբացած գրքի վրա, որ մաքրված, լուսավորված էր ամպրոպների փայլով: Այդ մեծ երդումը վերակենդանացրեց ու հավերժացրեց Խ.Ղաշտենցը: Դրանից ստացված խորհուրդը ճառագեց նրա հայրենաբաղձ գրչի ու հոգու թևածուժով՝ հենց նույն Մախլուտոյի հուշապատումի և մանրամասների վերակենդանացման հիման վրա: Դրանով՝ բոլորից առաջ և ամենից առավել Ղաշտենցը մեզ է ժառանգում հայ ֆիդայիների հզոր կամքը, հրեղեն կանչը, մեծ ոգին, չարի դեմ ծառացած առասպելական կերպարը:

Հայդուկի սիրեցյալը հայրենիքն է, սիրուհին՝ Հայաստանը: Հայդուկը երդվում է սուրբ Ավետարանի վրա: Սմբատի երդման արարողության ժամանակ Չաուշը իր դաշույնը դնում է խաչի վրա: Երիտասարդ հայդուկը, ծունկի գալով «Կոճղեգի» առաջ, երդվում է. «Երդվում եմ իմ պատվի և ազգության վրա իմ բոլոր ուժով, եթե հարկ լինի նաև իմ արյունով, ծառայել Հայաստանի ազատագրության դատին՝ ընդդեմ սուլթանի բռնակալության: Այսուհետև իմ բարձը Հայաստանի լեռները կլինեն և իմ ամենամեծ բաղձանքը՝ Հայրենիքի համար մեռնելը: Բարով արժանանամ հրեղեն գնդակի համբույրին» (էջ 150):

Վիպասքում հայդուկները հիմնականում համապատասխանում են իրենց պատմական նախատիպերին: Շատ դեպքերում ունեն ֆիդայական անուններ: Օրինակ՝ երդումից հետո պարզվում է, որ Սմբատի կնքանունը Մամիկոն է, տատն էր Սմբատ կոչել, իսկ որպես զինական ստանում է Մախլուտո անունը: Նա սկզբում խմբի շալակատարն

¹ Ծ. Աղայան, Հայ ժողովրդի ազատագրական պայքարի պատմությունից, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., Երևան, 1976, էջ 222:

² Մեջբերումները կատարված են Խ. Ղաշտենցի «Ռանչպարների կանչը», Երևան, 1984թ., գրքից:

էր:Օրենքով հայդուկն իրավունք չունէր ամուսնանալ, քանի դեռ հայրենիքը ազատագրված չէր բռնակալության լծից: Ուրեմն՝ նա իրավունք չունէր կնոջ հետ որևէ գործ ունենալ, մասնավաճ՝ անծանոթ կնոջ: Սրբացած գրքի վրա երդվելուց հետո Մախլուտոն ձեռնափայտով դաժանորեն ծեծի է ենթարկվում Հրայր Դժոխքի կողմից, այնինչ ինքն ընդամենը մի անզգույշ շարժումով արծագանքել էր անծանոթ կնոջ կանչին: Երդում տալը, դաժան ու խիստ կյանքին ենթարկվելը դեռևս քիչ էր. հայդուկ դառնալու համար պետք էր գենք ունենալ: Աղբյուր Սերոբը կրկնում էր.«Սուլթանի երկրում առանց հացի մնացեք, առանց գենքի մի մնացեք» (էջ 158):

Մինչև մախլուտոյին գենք տրամադրելը, Քևորգ Չաուշը նրան ներկայացնում է ֆիդայիների խմբին, պատմում նրա կատարած գործերի մասին, այն մասին, որ տարոնցի այս երիտասարդը ուխտել է մատաղվել Հայաստանի ազատագրության համար,որից հետո կարգադրում է նրան տրամադրել փամփշտակալ, որը հայդուկը ձգում է ուսերի վրայով, վրան հագնում աբան, աբայի վրա պայուսակը, որին ամրացրած փոքրիկ տուպրակի մեջ մի բուռ բոված կորեկայուր էր և մի չորթան՝ իբրև նեղ օրվա պարեն:

Հայդուկներից ամեն մեկը «պաշտոն» ուներ, օրինակ՝ մեկը շալակատար էր,մյուսը՝ եղանակը գուշակող, երրորդը՝ լավ հետախույզ, չորրորդը՝ չոր փայտերից անծուխ կրակ վառող, մեկ ուրիշը հսկում էր,որ ֆիդայիները ճանապարհին ծխախոտ չվառեն և վառելիս կրակը բռնեն ձեռնափայտի մեջ և, որ ամենազվխավորն է,մնացորդներ գետին չգցեն: Հագարիկ անունով ֆիդային հսկում էր, որ հայդուկները լուսնյակ գիշերներին հրացանները ուսերին չդնեն, փայտե կոթերը միշտ պահեն լուսնի կողմը, որ չփայլեն: Տալվորիկցի հայդուկ Կամե Գասպարը հարուստ հայերի անասունները փախցնում-ծախում էր քրդերին, քրդերից փախցնում-ծախում հայերին և դրանով գումարներ հայթայթում ազատագրական շարժման համար: Հայդուկների խմբերը մի տեղից մյուսը տեղափոխվելիս ունենում էին առաջապահ, որն առաջնորդում էր խմբին, և հետնապահ, որի խնդիրն էր իր հետ քարշ տալ մի ծառաձյուղ, որպեսզի հետքերը կորցնի: «Աշխարհում ֆիդային ոչ մի հարստություն չունի: Նա օթևան չունի: Յոթ օրից ավելի ֆիդային իրավունք չունի մնալու նույն տեղում: Նա անվերջ շարժման մեջ է:Երբ բոլորը քնած են, ֆիդային ելնում է ոտքի: Նա գրկված է լուսաբացի քաղցր քնից: Ոչ ոք չպիտի իմանա, թե ֆիդային ինչ ուղղությամբ անհայտացավ խավարի մեջ. ո՞ր ձորից ելավ և ո՞ր սարի լանջերով գնաց: Գյուղ մտնելիս ֆիդայու իջևանը հայ լեռնականի գոմի կամ մարագի մուօթ անկյունն է: Երբ ծնեռ է, նա պետք է գտնի որևէ քարայր և մտնի մեջը մինչև զարունը բացվի կամ սառած ձյունը փորի և ծածկվի ձյունի տակ՝ մի աննշան ճեղք թողնելով լույսի և օդի համար:

Ֆիդային գերեզման չունի: Նրա ամենամեծ բաղձանքը կռվի մեջ մեռնելն է՝ազատության երզը շուրթերին և գնդակը ձակատին» (էջ 169):

Համարյա բոլոր հայդուկների վրա կռվի հետքեր կան՝ սպիներ, դեմքներին, թիկունքին, ոտքին կամ ձեռքին: Գրողը պատկերավոր հիշեցնում է, որ հայդուկներից ամեն մեկը վերքերի հին ու նոր սպիների մի թանգարան էր: Իսկ ֆիդայու ամեն մի վերքը, ամեն մի սպին դրոշմ է բռնակալության դեմ մղած անթիվ կռիվների:

Հայդուկի ծին միշտ թամբած է, խուրջինը՝ կապած:Ամեն ըրպե նրանք կարող են ցատկել դրանց թամբերին և սկանալ խավարի կամ կիսամութի միջով:Նրանք ունեն պայմանական խոսքեր: Օրինակ, եթե կողքին կամ մոտերքում թշնամի կա,պետք է ասել. «է՛չ ընկել է գլգլ»:

Մախլուտոն կարգադրություն է ստանում գնալ Բերդաքաղաք (Կարս)՝ փամփուշտ բերելու: Մշեցի Տիգրանի հետ նրանք ճանապարհին ներկայանում էին որպես աման կլայեկողներ, Մախլուտոն՝ նաև փուքս փչող: Այսինքն՝ ի սեր զվխավոր նպատակի՝ ֆիդային ամեն գործ պատրաստ է կատարել: Հայդուկները պաշտպան էին ոչ միայն բռնադատված հայերին, այլև՝ մյուս ազգերին: Սա նշանակում է, որ ֆիդային

արդարության գինվոր է: «Ֆիդայու հոգին վախ չի ճանաչում, ջերմեռանդորեն նվիրված է հայրենիքի գաղափարին, բայց նաև զարմանալի միամիտ է: Դա պարզ, ռամիկ մարդու, ռանչպարի հոգին է, անվեհեր, բայց և դյուրահավատ, որը հեշտությամբ վստահում է ժողովրդական խոսք ու գրույցին և հենց ինքն էլ դրանք ստեղծում է: Այսպիսի հոգեբանական կոնտեքստում շատ բնական են ընկալվում վեպի միջանկյալ գլուխները (գերբնական սխրանքների, հրեղեն ծիերի, հրաշք ջրադացքարի, հրաշագործ մադի, անգլիական թագավորի մոտ կատարած պատմական այցելության մասին պատմող նովելները և այլն): Գրեթե յուրաքանչյուր գլխի, յուրաքանչյուր գրույցի մուտքը էպիկական-ոճական լուծում ունի»¹, - գրում է գրականագետ Գ. Հովսեփյանը:

Պայթող Աղբյուրի հրաշքը հայ ֆիդայիներն էին: Հրեղեն շնչով այրեր, հայրենիքի մատաղացու որդիներ, որ ապրեցին միայն հայրենիքի կյանքով և դեռ իրենց կենդանության օրոք դարձան պատմություն ու լեգենդ:

Հայդուկներից յուրաքանչյուրն ուներ իր մականունը: Իր մեծահոգության և բարության համար, դեպի հայ,թուրք և քուրդ հասարակ բնակչությունը, Անդրանիկը ստացել էր *փաշա* մականունը: Ծնվելով Շապին-Գարահիսարում՝ Անդրանիկը համեստորեն պնդում էր, որ ինքը փաշա չէ, իրեն դիմեն Շապինանդ անվամբ: Ջորավար Սմբար Բորոյանի կնքանունը Մամիկոն է, բայց ֆիդայական երդումից հետո ստանում է Մախուտո գինական անունը: Սերոբը անարդարության զոհերի բարու պապակը զովացնող աղբյուրի էր նման, դրա համար ստացավ *Աղբյուր* մականունը: Նրա մահից հետո այդ անունը կրեց կինը՝ Սուսեն: Գևորգը կռվի ժամանակ սպանել էր բարձրաստիճան մի չաուշի, որի համար ստացել էր *Չաուշ* մականունը: Թավրիզեցի, վեցերորդ հայկական կամավորական դրուժինայի հեծյալ վաշտի հրամանատար Հայկ Բժշկյանը հայտնի էր *Գայ* մականվամբ: Հետաքրքիր է դարաբաղցի Նիկոլ Դումանի մականվան պատմությունը: Նիկոլը Դարաբաղի Դշլաղ (այժմ՝ Ծաղկաշատ) գյուղից է: Խաթավինի կռվից մի տարի առաջ Նիկոլը իր խմբով դեպի Վան անցնելիս, Պարսկաստանի սահմանագլխին ապավինել էր մի մարագի: Համիդիե ծիավորները՝ խոտի խրճեր բերելով՝ հրդեհել էին մարագը՝ կամենալով ծխի մեջ խեղդել հայդուկներին: Նիկոլը հրամայում է ձեռքել պաշարման շղթան: Նա դուրս է ցատկում կրակի բոցերի վրայով և, անընդհատ կրակելով, սուրում է առաջ: Քրդերը մնում են ապշահար՝ տեսնելով, թե ինչպես իրենց առջևից փախչող հայդուկը դումանի, ծխի պես անհետանում է լեռան վրա: Շուտով իմանում են, որ նա ճանապարհին սպանել է երկու բռնակալ բեկերի: Սարսափահար քրդերը այդ առասպելական հերոսի անունը կնքում են Դուման և այդ անունով երգ են հորինում նրա մասին: Ավադին Միսակը հաճախ էր *երգում* այդ երգը:

Շատ հայդուկներ կոչվում էին իրենց ծննդավայրերի անունով՝ Ալիզոնանցի Միսակ, Փեթարա Մանուկ, Շենիքցի Մանուկ, Մշեցի Տիգրան, Մշեցի Ճիրո, Ալիզոնանցի Մուքո, Լաճկանցի Արթին, Սպաղանաց Մակար, Սևքարեցի Սաքո, Սեբաստացի Մուրադ... Մորուք պահելու համար Կարոն կոչվեց *Մորուք Կարո*, իսկ թշնամու դեմ կռիվներում շեշտակի հարվածների և ճարպկության համար Անդրեասը ստացավ *Կայծակ* մականունը, անօրինակ քաջության համար Պետոն կոչվեց *Արծիվ Պետո*: Հրայր Դժոխքը (Արմենակ Ղազարյան) իր մականունը ստացել է թշնամուն դժոխքի կրակներին մատնելու համար: Անսպասելի հայտնվելու և ճարպկորեն անհետանալու համար ստացել է նաև *Ուրվական* մականունը, իսկ մի ծածուկ քարայրում հայդուկների գենքը պահելու համար կոչվել է նաև *Քարայր*:

Ամերիկա գնալուց առաջ աննկուն զորավար Անդրանիկը ցրում է իր հայդուկներին: «Անդրանիկն իր զինվորներին տուն էր ուղարկում առանց վարձատրության, առանց որևէ

¹ Գ. Հովսեփյան, Գրական դիմագծեր, Երևան, 1981թ., էջ 110:

երաշխիքի. միայն կամքի ուժն ու բարոյական վարձատրությունն էին կազմում նրանց գանձը, որ լուրջ կշիռ ու արժեք ուներ ազատագրական պայքարի ռոմանտիկայով ոգեշնչված մարտիկների համար: Նրանց արտաքին տեսքն անհրապույր էր. պատառոտված հագուստով էին, ծակծկված տրեխներով, տառապանք կար դրոշմված նրանց դեմքին ու թախիժ՝ աչքերում: Տանն անհամբերությամբ սպասող մանկանը նրանք ոչինչ չունեին տանելու, վաղը չոր հաց գնելու գրոշ չկար գրպաններում: Վկայություն կա, և հավաստի է այդ վկայությունը, որ եթե Անդրանիկի գորախմբի ունեցած գումարը տրվեր զինվորներին, ապա դա հազիվ բավարարեր մեկ-երկու օրվա համար հաց ու պանիր հայթայթելու: Այդ ամենից «մարդ կարող էր միայն խղճահարվել, որ այդքան զրկանքներե վերջ, այդ անձնագրի, խիզախ զինվորը այլ կերպ վարձատրվեր», - իրավամբ նկատել է հայկական առանձին հարվածող գորախմբի պատմագիրը¹. Ծ. Աղայան:

Հայդուկներին պատանք էր տրվում, բայց ստաունցի հայդուկը մերժում էր պատանք վերցնել: Նա մեռնում էր պատերազմի դաշտում և ամենաբարեբախտ դեպքում՝ թաղվում լեռների մեջ՝ առանց պատանքի՝ նույնիսկ առանց քահանայի:

Ֆիդայիներից ամեն մեկի կյանքն առասպելական, հեքիաթային, բայց և իրական է: Ու ընթերցողը երբեմն տարակուսում է՝ սա հեքիա՞թ է, թե՞ իրականություն: «Մեզ հասած Դավթի հեքիաթը հանկարծ հայտնվում է որպես իրականություն, իսկ իրականությունը, որ թշնամու դեմ մենակ կանգնած Արաբոն է, դառնում է հեքիաթ: Դավիթն է Բուռլիկ Զալալին հեծած կանգնել Մարութա սարի գլխին, մենակ մի զինվոր, իսկ վարը Մարա Մելիքի ավարառու բանակն է. թիվ կա աստղերին, թիվ չկա գորքին: Այո՛, նույն Դավիթն է, նույն միայնակ զինվորը»², - գրում է գրականագետ Վարդանյանը:

Հայդուկների կերպարներն առանձնակի երևույթ էին և ժամանակի ոգին միավորող ուժ: Նրանք հարություն առան նորօրյա հայ հերոսների մեջ և իրականություն դարձրին արցախցու վաղեմի երագանքը՝ ազատությունը: Հայդուկները հայ ժողովրդական հերոսների՝ Վարդանի, Աղասու, Գևորգի և շատ-շատ քաջերի ոգեղեն հրդեհի ժառանգորդներն են ու այսօրվա հերոս ազատամարտիկների հոգևոր հայրերը:

Ամփոփում

Հոդվածում բացահայտվել է հայդուկի հավաքական կերպարը. պայքարի կերպը, հագնվելու ձևը, երդման արարողությունը, նրանց գործողություններն առաջնորդող գրված և չգրված «օրենքները»:

Ցույց են տրվել նաև նրանց պաշտոնները, որոնք մշակված էին, իսկ վտանգների պահին գործողությունները՝ շեշտակի, մտածված ու նպատակասլաց: Հայդուկը գերեզման չունի, նրա ամենամեծ բաղձանքը կռվի մեջ մեռնելն է՝ ազատության երզը շուրթերին և գնդակը ճակատին:

¹ Ծ. Աղայան, Հայ ժողովրդի ազատագրական պայքարի պատմությունից, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., Երևան, 1976, էջ 222:

² Կ. Վարդանյան, Խ. Դաշտենցի «Ռանչպարների կանչը» վեպի ակունքները, «Գարուն», 1998թ., հ. 10, էջ 84:

Собирательный образ армянского гайдуга

Сирун Багдасарян

Резюме

Ключевые слова: гайдук, героическая борьба, свобода, брюки, пиджак, клятва, турецкий деспотизм, Евангелие, должность, псевдоним

В статье описан собирательный образ армянского гайдуга: вид борьбы, стиль одежды, торжественная клятва, их действия по писанным и неписанным законам.

Для гайдуга большая честь умереть в борьбе, с песней свободы на устах и с пулей в голове.

Также отмечено, что в период арцахской войны образы гайдугов стали примером для нынешних бойцов, в результате этого им удалось победить врага превосходящего их в численности несколько раз.

A Collective Image of the Armenian Hajduk

Siroun Bagdasaryan

Summary

Keywords: Gaiduk, the heroic struggle, freedom, trousers, jacket, oath, Turkish despotism, the Gospel, position, nickname

This article describes a collective image of the Armenian hajduk: the kind of fight, fashion, solemn oath, their actions according to written and unwritten laws. Hajduk doesn't have a cemetery, it is an honor to die in the fight, with the song of freedom on his lips and with a bullet in the forehead.

It is also noted that during the Artsakh war, images of Hajduks became an example for our current fighters, as a result, they were able to defeat the enemy exceeding them in number.